

# Pastabos dėl lietuvių kalbėjimo tempo

ASTA KAZLAUSKIENĖ, KRISTINA VELIČKAITĖ

Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas

*The article presents an investigation into the overall rate of Lithuanian speech, based on the speech of eight individuals (four men and four women, belonging to two different age groups) living in Kaunas. The average age of the younger group is 27, that of the older group is 55,5. Each respondent was asked to talk on a freely chosen topic for about 20 minutes. In each case, the investigated amount of text did not exceed 36 000 syllables. The average number of syllables per second is chosen as a speech indicator. The average rate of the respondents' free narration was  $3,8 \pm 0,6$  syll./sec., the confidence interval was  $3,2 \div 4,3$  syll./sec. The average speech rate of women was  $4 \pm 0,4$  syll./sec. ( $3,4 \div 4,5$  syll./sec.), that of men  $3,6 \pm 0,9$  syll./sec. ( $2,2 \div 4,9$  syll./sec.). Internal differences in speech rate among women and men proved statistically insignificant: the calculated value of Student's criterion is lower than the critical value:  $t(6)=0,910 < t(0,95)=1,943$ ; the confidence levels overlap ( $2,2 \div 4,9$  syll./sec. for men,  $3,4 \div 4,5$  syll./sec. for women). The average speech rate of the younger age group was  $4,2 \pm 0,4$  syll./sec. ( $3,5 \div 4,9$  syll./sec.), that of the older group  $3,3 \pm 0,5$  syll./sec. ( $2,5 \div 4,2$  syll./sec.). Such a difference is statistically significant:  $t(6)=2,567 > t(0,95)=1,943$ .*

Kalbėjimo tempas nėra vienareikšmis dalykas. Lingvistų požiūriu – tai žodžių, skie-menų ar garsų artikuliacijos greitis. Psychologams svarbu, ką tempas pasako apie kal-bėtojo asmenybę ir kaip klausytojas suvokia kalbos tempą. Retorikoje kalbėjimo tem-pas – svarbi intonacinė priemonė. Kalbėjimo greitis atlieka nemažai funkcijų. Jis gali būti konstitucinis, situacinis ir individualusis (Ceplytis 1974: 136). Konstitucinis tem-pas būdingas kalbai ar jos formoms, pavyzdžiu, dialektui. Situacinis tempas priklauso nuo kalbėjimo aplinkybių: nuo klausytojų kiekio, akustinių patalpos ypatybių. Individuojant tempą lemia žmogaus asmeninės savybės, pavyzdžiu, temperamentas. Skiriamas ir intonacinis tempas, kalboje turintis semantinę funkciją. Intonacinį tem-pą galima skirstyti į intelektualųjį, emocinį ir vaizduojamąjį. Intelektualiuoju vadina-mas toks tempas, kai sąmoningai sulėtinama ar pagreitinama kalba, norint parodyti sakomo teksto svarbą arba atvirkšciai, jo nereikšmingumą. Emociniu tempu išreiš-kiamos kalbėtojo emocijos, šiuo atveju kalbėjimo tempas gali būti sunkiai valdomas. Vaizduojamuoju tempu išreiškiamas veiksmo, apie kurį pasakoja kalbėtojas, vyksmo sparta arba mégdžiojamas kito žmogaus kalbėjimo tempas (Ceplytis 1974: 136–139). Visas šias funkcijas atlieka ir lietuvių bendrinės kalbos kalbėjimo tempas, tačiau iki šiol jos nėra nei aprašyti, nei tirtos.

Šiame darbe bandoma paanalizuoti konstitucinį lietuvių kalbėjimo tempą, nors ne-vengiama pastabų ir apie situacinį ar individualujį tempą; bandoma nustatyti, ar gali priklausyti tempas nuo lyties, amžiaus, išsilavinimo.

Darbų, kuriuose būtų plačiau nagrinėjamas lietuvių kalbėjimo tempas, nėra. Minė-tinas tik aštuntojo dešimtmečio pradžioje Vilniaus universiteto Fonetikos laborato-rijoje atliktas šiaurės žemaičių kalbėjimo tempo tyrimas (Girdenis, Lakienė 1975:

71–74). Retorikos knygose (Koženiuskienė 1999; Bielenė 2000) yra duomenų, kuriu greičiu kalba lietuviai, tačiau tai pačių autorų asmeniniai pastebėjimai, o ne eksperimentų metu nustatyti duomenys.

Šiame darbe tiriamas aštuonių šiuo metu Kaune gyvenančių žmonių kalbėjimo tempas. Penki iš jų Kaune gyvena visą gyvenimą, kiti trys atvyko čia gyventi iš Telšių (A. G. m./j.<sup>1</sup>, prieš 8 metus), Prienų rajono (A. S. v./s., prieš 20 metus), Lazdijų (A. P. m./s., prieš 31 metus). Parenkant informantus buvo kreipiamas dėmesys į jų amžių ir lyti: įrašyta keturių vyrų ir keturių moterų, keturių jaunesnių ir keturių vyresnių žmonių kalba. Jaunesnės grupės amžiaus vidurkis – 27 metai, vyresnės – 55,5 metai. Keturi informantai turi aukštajį išsilavinimą, du – aukštesnijį, du – vidurinį. Visi jie kalba lietuvių bendrine šnekamaja kalba, kuri nėra tokia taisyklinga kaip lietuvių bendrinė rašomoji kalba, privaloma viešajame gyvenime. Eksperimento tikslu dalyviai nežinojo, buvo tik paaiškinta, kad tiriamą jų kalba.

Kiekvieno informanto buvo paprašyta tam tikrą laiko tarpą (apie 20 min.) kalbėti kokia nors tema, kurią jie galėjo laisvai pasirinkti. Pagrindinis reikalavimas – pasakoti, o ne skaityti. Visi informantai šį reikalavimą įvykdė. Kadangi kalbėti reikėjo konkrečių laiko tarpą, o ne tiek, kiek natūraliai nesustodami galėjo pasakoti informantai, jie kalbėjimo metu galėjo daryti pertrauką. Ne visi informantai pasinaudojo šia galimybe. Pertraukos nebuvuojo įskaičiuotos į bendrajį kalbėjimo laiką.

Reikia pasakyti, kad informantų kalba nebuvuojo visiškai spontaniška, nes jie iš ankssto galėjo apgalvoti, ką kalbės. Tačiau tai vargu ar turėjo įtakos jų kalbėjimo tempui, nes ekstralangvistiniai sakytinės kalbos parametrai (Šiuo atveju – pauzės, tempas) dažniausiai nėra sąmoningai kontroliuojami (Ignatova 1999: 64).

Tekstai buvo įrašyti į diktofoną. Įrašai literuoti (surinkti *WinWord* formatu), pažymėtos ilgesnės pauzės. Kiekvieno informanto tiriamą dvidešimt minučių kalbėjimo trukmę. Bendra visų informantų tiriamo teksto apimtis – 2 valandos 40 minučių. Tai sudaro daugiau kaip 36 000 skiemenu. Manome, kad tokios tekstų apimties turėtų pakakti pagrindinėms bendrojo kalbėjimo tempo tendencijoms nustatyti<sup>2</sup>. Be to, ilgą laiką kalbėdamas tas pats žmogus (ypač neįpratęs ir dar žinodamas, kad įrašoma) gali pavargti ir dėl to pasikeistų jo natūralaus kalbėjimo greitis.

Kalbėjimo tempo indeksu buvo pasirinktas vidutinis skiemenu, išstartų per vieną sekundę, skaičius (skm./sek.). Pasirinkimą lémė tai, kad skiemens fliktuacija (t. y. atsitiktinis nuokrypis nuo vidurkio) yra viena iš mažiausių palyginti su sakiniu, žodžiu, garsu, morfema ar kitu elementu (Ceplytis 1974: 127).

Šiam tyrimui sudaryta kompiuterinė programėlė suskaičiavo visus kiekvieno informanto pavartotus balsius ir dvibalsius<sup>3</sup>. Atskirais skiemenumis nelaikyti pertarai:

<sup>1</sup> Šalia informantų inicialų parašyta pirmoji raidė rodo lyti, antroji – kartą (jaunesnioji, senesnioji).

<sup>2</sup> Turime gerokai daugiau įrašų (tarmių, dialogų, įvairių funkcinių stiliių pavyzdžių), bet jų šifravimas užima daug laiko, nes stengiamasi transkribuoti kuo tiksliau, kad tiktų ir kitieems mūsų tyrimams. Todėl šio tyrimo duomenis ateityje bus galima papildyti ir pateikti ne tik pagrindines tempo charakteristikas, bet ir jų priklausomybę nuo įvairių kalbėjimo aspektų.

<sup>3</sup> Programą sudarė T. Kazlauskas. Ji konkretiame *WinWord* formatu įrašytame tekste suranda balsius, pavartotus po minkštumo ženklo, dvibalsius ir grynuosius nesupriešakėjusius balsius (jų sumą pateikia teksto gale).

*aaa, eëë, mmm* ir kiti. Tačiau buvo suskaičiuoti ir tie skiemens, kurie nesudaro žodžių, t. y. buvo skaičiuoti nebaigtų žodžių skiemens, jeigu tik skiemuo buvo ištartas visiškai, pvz.: *su... sutvarkyt, viena prasčiau... sparčiausiai* ir pan. Pauzės tarp žodžių buvo paliktos, nes bendrą kalbėjimo tempą lemia ir pauzės, ir sustojimai, ir nutęsimai, o ne tik garsų, skiemenu ar žodžių artikuliacijos greitis. Gautą skaičių padalino me iš įrašo laiko.

Vėliau duomenys apdoroti matematinės statistikos metodais. Tai atlikta *MS Excel* programos STDEV, CONFIDENCE ir TDIST funkcijomis. Skaičiuoti tokiuose darbuose įprasti statistiniai parametrai: aritmetinis vidurkis, standartinis nuokrypis, pasikliaujamasis intervalas, tempo skirtumas vertintas Studento kriterijumi.

Gauti duomenys rodo, kad vidutinis mūsų informantų kalbėjimo tempas –  $3,8 \pm 0,6$  skm./sek., pasikliaujamasis intervalas –  $3,2 \div 4,3$  skm./sek.

Girdenio ir Lakienės teigimu, šiaurės žemaičių kalbėjimo greitis yra  $3,4 \pm 0,6$  skm./sek. (pasikliaujamasis intervalas  $3,2 \div 3,6$  skm./sek.). Jeigu palygintume šiuos duomenis su mūsų nustatytu vidutiniu bendrinės kalbos tempu, matytume, kad Girdenio ir Lakienės spėjimas, jog šiaurės žemaičiai kalba lėčiau negu lietuvių bendrine kalba kalbantys žmonės, pasivirtina. Tačiau reikia atkreipti dėmesį į informantų amžių. Beveik visi Girdenio ir Lakienės tirti informantai buvo vyresni nei 60 metų, o šio tyrimo informantų amžiaus vidurkis – 41 metai, vadinasi, vieno ir kito eksperimento dalyvių amžiaus vidurkis skiriasi beveik dvidešimčia metų. Todėl tikslsingiau būtų šiaurės žemaičių kalbėjimo tempą lyginti su vyresniojo amžiaus žmonių kalbėjimo tempu. Vyresnieji mūsų eksperimento dalyviai ištare vidutiniškai  $3,3 \pm 0,5$  skm./sek. ( $2,5 \div 4,2$  skm./sek.). Šiuo atveju kalbėjimo tempas tiek tarmiškai, tiek bendrine kalba kalbančių žmonių panašus.

Ceplyčio tyrimo duomenimis (1974: 129), latviai per sekundę ištaria vidutiniškai 4,3 skiemenis. Galėtume manyti, kad latviai kalba greičiau. Tačiau reikia atkreipti dėmesį į tai, jog Ceplytis latvių kalbėjimo greitį tyre kitaip: trys diktoriai pasakė vieną ir tą patį tekstą. Šiame tyime kalba buvo spontaniška, todėl tempas priklauso ne tik nuo gebėjimo greitai ar lėtai artikulioti žodžius, bet ir nuo mąstymo galimybų, nes reikėjo patiems sugalvoti, ką pasakyti. Kai žmogus kalba spontaniškai, jis neregiuoja savo kalbėjimo tempo, kalba palyginti natūraliu, jam patogiausiu greičiu. Kas kita, kai žmogui reikia pasakyti konkretių frazų. Diktorius gali stengtis ją pasakyti aiškiai ir dėl to gali šiek tiek sutrikti natūralus kalbėjimo tempas. Žmogus, paprastai kalbantis greitai, gali sulėtinti tempą, o létakalbis – pagreitinti savo kalbėjimo tempą. Taigi spontaniškos ir nespontaniškos kalbos tempas gali skirtis.

Norėdami išsitikinti, ar tikrai lietuviai šneka lėčiau nei latviai, papildomai atlikome skaitymo eksperimentą. Penki diktoriai perskaitė du tuos pačius tekstus (ištraukas iš grožinio kūrinio ir populiariojo mokslo straipsnio). Preliminaraus bandymo rezultatai rodo, kad lietuviai per sekundę perskaito vidutiniškai 4,6 skiemenis. Vadinasi, mūsų ir latvių skaitymo greitis panašus. Idomu tai, kad skaitymo greitis nepriklausė nuo skaitomo teksto pobūdžio: abu tekstus diktoriai perskaitė panašiu greičiu. Eksperimento metu atkreipėme dėmesį į dar vieną dalyką. Diktorių paprasėme perskaityti tą patį tekstą labai lėtai ir labai greitai. Lėtai skaitydami diktoriai ištare vidutiniškai 3,3 skm./sek. (kalbėjimo laikas pailgėjo vidutiniškai 20 sekun-

džių), greitai skaitydami – 5,7 skm./sek. (kalbėjimo laikas sutrumpėjo vidutiniškai tik 12 sekundžių).

Reikia pasakyti, kad klausytojo suvokiamas kalbos greitis nuo eksperimentu nustatytu gali labai skirtis, nes tempo suvokimas priklauso ir nuo fonetinės, ir nuo sintaksinės teksto struktūros, taip pat nuo pasakyto teksto semantinės reikšmės (Ceplytis 1974: 135). Pavyzdžiu, skirtingai bus suvokiamas šią frazių tempas: „Aš kalbu greitai“ ir „Aš kalbu létai“, nors jos bus tariamos vienodu greičiu. Klausytojų paveiks žodžių *létai* ir *greitai* reikšmė. Tuo, kad realus kalbėjimo greitis skiriasi nuo suvokiamo, galima įsitikinti klausantis informantų įrašų. Nedalyvavusios eksperimente studentės lituanistės, paprašyto suskirstyti visus informantus eilės tvarka pagal kalbėjimo greitį, lėčiausiai ir greičiausiai kalbantį informantą nustatė gana nesunkiai, tačiau kitus kalbėtojus suskirstyti pagal kalbėjimo tempą joms buvo sudėtinga, ypač tada, kai tempas skyrėsi mažiau negu 0,5 skm./sek.

Kai kurie mokslininkai kalbėjimo tempą matuoja ne skiemenis per sekundę, bet žodžiais per minutę. Koženiuskiene (1999: 357) teigia, kad lietuvių kalbėtojas ištariąs 120 – 140 žodžių per minutę, o paskaitos skaitomas kiek lėčiau – apie 90 – 100 žodžių per minutę. Mūsų tyrimo vidutinis informantų kalbėjimo greitis yra 107 žodžiai per minutę. Neaišku, kokių žmonių kalbą tyré Koženiuskiene. Galbūt oratorių, kurie ne pasakojo, o skaitė.

Nustatant kalbėjimo tempą, pasirinkus skirtinges tempo indeksus (skiemenis per sekundę arba žodžius per minutę), pastebėta, kad nesutampa informantų eiliukumas (žr. lent.). Du létai (V. V. v./s. ir A. S. v./s.) ir keturi greičiai (J. L. m./s., I. L. m./j., A. G. m./j. ir A. Ž. v./j.) kalbantys informantai lieka toje pačioje padėtyje, tačiau kalbėtojai A. P. m./s. ir A. B. v./j. keičiasi vietomis. Tai susiję su tuo, kokio ilgumo žodžiai jie vartojo, pvz., A. P. m./s. vartojo daug vienskiemenių žodžių, kurie jos kalboje dažnai turėjo kirti. Tai rodo, kad kalbėjimo greičio matavimas žodžiais per minutę nėra labai tikslus. Vargu ar jis būtų tikslus (ir, svarbiausia, sunkiai objektyviai palyginamas) net ir tada, jei skaičiuotume fonologinius žodžius (t. y. vienskiemenius nesavarankiskus prišlietume prie daugiaskiemenių), nes pačių žodžių ilgis kalboje labai skiriasi.

#### 1 LENTELĖ. LIETUVIŲ KALBĖJIMO TEMPAS

<i>Informantai</i>	<i>Matuojant žodžiais per minutę</i>	<i>Matuojant skiemenis per sekundę</i>
V. V. v./s.	68,5	2,6
A. S. v./s.	78,9	3,3
A. B. v./j.	99,0	3,6
A. P. m./s.	110,3	3,5
J. L. m./s.	114,7	3,8

## 1 LENTELĖS TĒSINYS

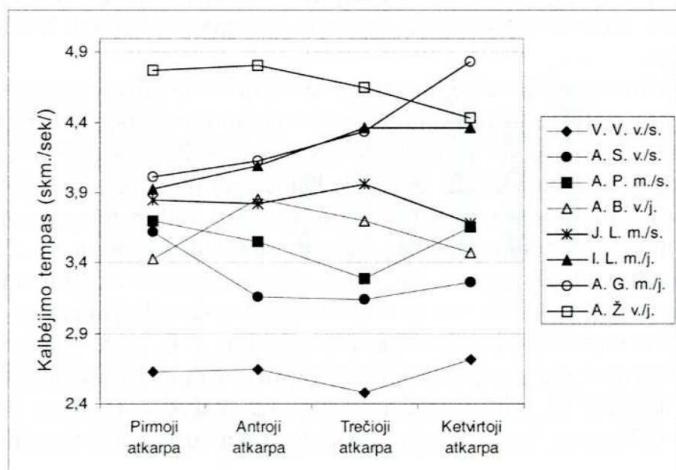
Informantai	Matuojant žodžiais	Matuojant skiemenumis
	per minutę	per sekundę
I. L. m./j.	118,5	4,2
A. G. m./j.	127,5	4,3
A. Ž. v./j.	139,6	4,7
Vidutiniškai	107,1	3,8

Galimas ir kitas kalbėjimo greičio indeksas: kiek kalbėtojas ištaria garsų per sekundę. Kadangi lietuvių kalboje skiemens vidurkis yra 2,4 fonemos (Karosienė, Girdenis 1994: 34), galima daryti išvadą, kad mūsų informantai per sekundę ištarė vidutiniškai 9 fonemas.

Buvo bandyta nustatyti, kaip kinta tempas kalbėjimo metu, todėl kiekvieno informanto tekstas padalytas į keturias atkarpas. Kiekvienos atkarpos trukmė – penkios minutės. Suskaiciuota, kiek skiemenu sudaro kiekvieną atkarpa į nustatytas tos atkarpos vidutinis kalbėjimo tempas (žr. 1 pav.).

Į š 1 pav. matyti, kad kalbėjimo greitis kinta. Iš pirmo žvilgsnio kokios nors akivaizdesnės tempo kitimo tendencijos nematyti. Galimas daiktas, kad kalbėjimo greičio kitimas yra gana individualus dalykas. Tokią mintį paremia ir kiekvienos atkarpos bendruju vidurkių panašumas: 3,7: 3,8: 3,7: 3,8 skm./sek. Nereikia pamiršti ir to, kad kalbėjimo tempas gali priklausyti nuo pasakojimo turinio: vienus dalykus pasakojaime greičiau, kitus lėčiau. Dėl šios priežasties ir gali atsirasti tokie dideli konkrečių diktorių tempo pokyčiai vieno pasakojimo metu.

## 1 PAV. KALBĖJIMO TEMPAS SKIRTINGOMIS LAIKO ATKARPOMIS



Dar vienas įdomus dalykas: keturi informantai iš aštuonių panašiausių tempu į jų vidutinį kalbėjimo antrojoje atkarpoje, trys – trečiojoje ir tik vienas – pasakojimo gale. Vadinas, žmogus natūraliausiu savo greičiu pradės kalbėti ne iš karto, o prabėgus bent penkioms minutėms nuo monologo pradžios.

Egzistuoja stereotipas, jog moterys kalba daugiau negu vyrai. Iš tokios nuostatos savaime padaroma išvada, kad moterys kalba ir greičiau negu vyrai. Tai niekuo nepagrįsti įsitikinimai. Ignatova (1999: 64), tyrusi monologinės sakytinės kalbos parametru ir individualių psichologinių ypatumų ryšius, pastebėjo, jog tempo galimybų skirtumai susiję su individualiaisiais lyčių skirtumais. Šiame tyime taip pat matyti, jog vyru ir moterų kalbėjimo tempas skiriasi.

Mūsų tyrimo duomenimis, vidutinis moterų kalbėjimo tempas yra  $4 \pm 0,4$  skm./sek. ( $3,4 \div 4,5$  skm./sek.), o vyru –  $3,6 \pm 0,9$  skm./sek. ( $2,2 \div 4,9$  skm./sek.). Vyru ir moterų vidutinis kalbėjimo tempas skiriasi beveik 0,5 skm./sek. Vis dėlto greičiausiai šiame eksperimente kalbėjo ne moteris, o vyras. Informanto A. Ž. v.j. kalbėjimo tempas – 4,8 skm./sek., o greičiausiai kalbėjusios moters A. G. m.j. tempas 4,3 skm./sek. Jeigu palygintume vyru ir moterų tempo vidurkius, matytume, kad moterų grupėje (3,6: 3,8: 4,2: 4,3 skm./sek.) tempo syravimai nėra tokie ryškūs kaip vyru (2,6: 3,3: 3,6: 4,8 skm./sek.).

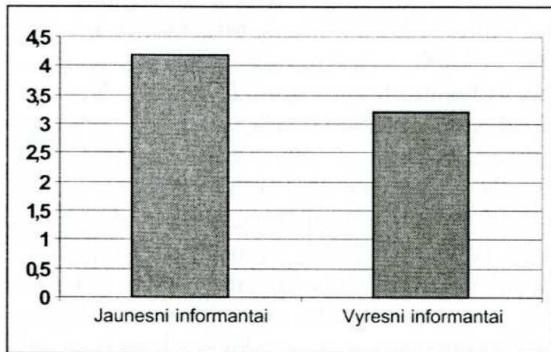
Nors vyru ir moterų kalbėjimo tempas šiek tiek skiriasi, vis dėlto remiantis mūsų tyrimo duomenimis tvirtai teigti, kad moterys kalba greičiau už vyru, negalima, nes statistinė analizė rodo, jog moterų ir vyru kalbėjimo tempo skirtumas statistiškai nereikšmingas: apskaičiuota Studento kriterijaus reikšmė mažesnė už kritinę reikšmę:  $t(6)=0,910 < t(0,95)=1,943$ ; pasikliaujamieji intervalai susiliečia (vyru  $2,2 \div 4,9$  skm./sek.; moterų  $3,4 \div 4,5$  skm./sek.).

Girdenio ir Lakiénės teigimu, didžiausios reikšmės tempo syravimui turi informantų amžius (1975: 72). Panašios tendencijos pastebimos ir šiame tyime. Jaunesnio amžiaus grupės vidutinis kalbėjimo greitis  $4,2 \pm 0,4$  skm./sek. ( $3,5 \div 4,9$  skm./sek.), o vyresnio amžiaus –  $3,3 \pm 0,5$  skm./sek. ( $2,5 \div 4,2$  skm./sek.). Šių grupių tempas skiriasi beveik vienu skiemenu (žr. 2 pav.). Tai dvigubai didesnis skirtumas negu vyru ir moterų kalbėjimo tempo. Vadinas, amžius turi didesnę įtaką kalbėjimo tempui negu informantų lytis. Beveik visi vyresnio amžiaus informantai kalbėjo lėčiau negu jaunesni kalbėtojai.

Skirtingų amžiaus grupių kalbėjimo tempo statistinės analizės rezultatai rodo, kad tempo skirtumas statistiškai reikšmingas: apskaičiuotoji Studento kriterijaus reikšmė yra didesnė už kritinę šio kriterijaus reikšmę  $t(6)=2,567 > t(0,95)=1,943$ .

Sunku pasakyti, ar labai skiriasi žmogaus kalbėjimo tempas jaunystėje ir senatvėje. Vis dėlto senėjimo proceso padariniai gali sulėtinti kalbos tempą, mat susilpnėja atmintis, orientacija, vyresnio amžiaus žmonės sunkiau prisimena vardus ar rečiau vartojamus žodžius (Neverauskas 1999: 10). Todėl, pavyzdžiui, informantas V. V. v.s. pasakodamas trisdešimties metų senumo įvykius darydavo ilgesnes pauzes, kai reikėjo atsiminti vietovių pavadinimus. Informantas J. L. m.s. kalbėjo apie tokio pat senumo įvykius ir lengvai prisimindavo vardus ar kitas smulkmenas. Informantas J. L. m.s. kalbėjo už informantą V. V. v.s. 1,2 skm./sek. greičiau. Nors amžius labai svarbus kalbėjimo tempui, tačiau didelę įtaką turi ir individualios žmogaus savybės.

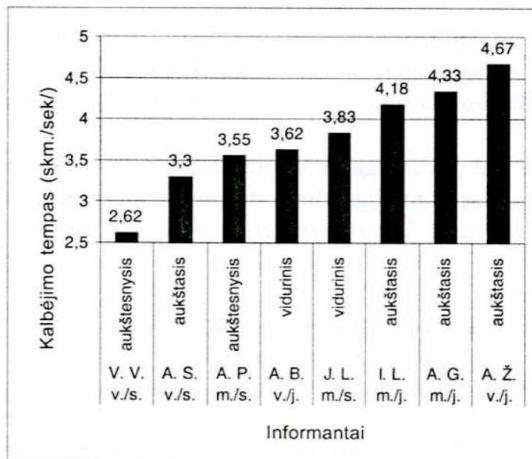
## 2 PAV. JAUNESNIŲ IR VYRESNIŲ INFORMANTŪ GRUPIŲ KALBĖJIMO TEMPAS



Duomenų, jog kalbėjimo tempas gali priklausyti nuo žmogaus išsilavinimo, atrodo, nėra. Nuo žmogaus išprusimo lygio priklauso jam žinomų žodžių kiekis. Bent kiek išprusęs žmogus išsiverčia su 2000 – 3000 žodžių. Rašytojų žodynas siekia iki 8000 – 10 000 žodžių (Bielenė 2000: 150). Tad gali egzistuoti netiesioginis ryšys tarp išsilavinimo ir kalbėjimo tempo. Teoriškai samprotaujant, labiau išsilavinęs žmogus turėtų daryti mažiau pauzių negu tos pačios lyties, amžiaus, temperamento neišsilavinęs žmogus, nes jo žodynas didesnis ir jam paprasčiau rasti tinkamus žodžius.

Nors keturi aukštajį išsilavinimą turintys informantai kalbėjo greičiau ( $4,1 \pm 0,6$  skm./sek.;  $3,2 \div 5,1$  skm./sek.) už vidurinį ir aukštesnijį turinčius kalbėtojus ( $3,4 \pm 0,5$  skm./sek.;  $2,6 \div 4,3$  skm./sek.), o  $t(6)=1,804 < t(0,95)=1,943$ , vis dėlto visiškai pasikliauti tokiais rezultatais negalime, nes trys greičiausiai kalbėję informantai yra jaunesnės kartos astovai (žr. 3 pav.) ir kalbėjimo tempo skirtumą galėjo lemti amžius, o ne išsilavinimas.

## 3 PAV. KALBĖJIMO TEMPO IR IŠSILAVINIMO SANTYKIS



Išsilavinimas, matyt, negali būti lemiamas kalbėjimo tempo veiksnys vien todėl, jog kalbėjimo tempas niekaip neatspindi kalbos, minčių kokybės. Išsilavinimas susijęs su kalbos kokybe. Be to, kalbėjimas daug priklauso ir nuo to, kokį išsilavinimą – humanitarinį, techninį ar kitokį – žmogus įgijo.

Kiekvieno žmogaus kalbėjimo tempas yra individualus. Nėra abejonių, jog jis susijęs su psichofiziologinėmis žmogaus savybėmis, pavyzdžiui, su žmogaus temperamentu, neurofiziologinių procesų vyksmo greičiu ir pan. (Ceplytis 1974: 137). Dėl kokių nors pričiaščių pakitus neurofiziologinių procesų vyksmo greičiui (dėl senėjimo, depresijos, traumų), keičiasi ir kalbėjimo tempas. Savaiminis žmogaus kalbėjimo tempas yra įgimtas. Tempo, pauzių pobūdžio, intonacijos ir kitų sakytinės kalbos aspektų kaita dažnai susijusi su kalbėtojo būsena (Ignatova 1999: 52). Galbūt todėl kai kurių informantų kalbėjimo greitis buvo kitoks, negu tikėtasi. Kalbėjimo greitį galėjo veikti tas faktas, jog jų kalba buvo įrašoma – tai kai kuriems iš jų sukėlė stresinę būklę, vieniems pagreitinusių, kitiems sulėtinusių mąstymą.

Yra manančių, jog tam tikros žmogaus nuotaikos ir emocijos turi įtakos kalbėjimo tempui. Pavyzdžiui, pyktis, nuobodulys ir džiaugsmas jį pagreitina, o liūdesys, iškilmingumas, nustebimas jį lėtina (Ceplytis 1974: 138). Informantų nuotaikos kalbėjimo metu išliko pastovios. Kai kuriems įrašymas kėlė įtampą, todėl jų emocijos buvo slopinamos. Džiugesys, juokas dažniausiai sulėtindavo bendrajį tempą, nes tuo momentu susidarydavo pauzės, o pats pajuokavimas skambėdavo greičiau negu neutraliai ištarta frazė. Todėl galima spėti, kad žmogaus nuotaikos ar emocijos turi įtakos kalbėjimo tempui tik tokiu atveju, jei yra slopinamas loginis mąstymas. Tačiau tai jau tolesnių tyrimų objektas.

Išanalizavus gautus preliminaraus lietuvių kalbėjimo tempo tyrimo rezultatus, galima padaryti tokias pagrindines išvadas.

1. Kalbėjimo tempas labiausiai priklauso nuo amžiaus: jaunesnio amžiaus žmonės kalba greičiau negu vyresni.

2. Nuo kalbėtojo lyties, išsilavinimo kalbėjimo tempas mažai teprisklaido. Preliminariai galima spėti, kad kalbėjimo greičio diapazonas didesnis vyru grupėje negu moterų.

3. Daugiausia, matyt, kalbėjimo tempas priklauso nuo asmeninių žmogaus savybių, kurios yra pastoviausios ir lėčiausiai kinta. Žmogaus būdo bruožai lemia vadinamąjį bendrąjį kalbėjimo tempą, pagal kurį žmones skirstome į greitakalbius ir lėtakalbius.

Kalbėjimo tempas yra sudėtingas kompleksinis kalbos reiškinys. Jo parametrus lemia daugelis lingvistinių ir nelingvistinių dalykų vienu metu (temperamentas, amžius, kalbinė situacija ir t. t.), kuriuos reikėtų dar išsamiai ištirti.

## LITERATŪRA

- BIELIENĖ, J. 2000: *Iškalbos menas*, Vilnius: Dailės akademijos leidykla.
- CEPLYTIS, L. 1974: *Анализ речевой интонации*, Riga: Зинатне.
- IGNATOVA, N. 1999: Monologinės sakytinės kalbos parametrai ir individualūs psichologinių ypatumų ryšiai. *Psichologija* 20, 51–66.
- GIRDENIS, A., LAKIENĖ, A. 1975: Šiaurės žemaičių kalbėjimo tempas. *Kalbotyra* 27 (1), 71–74.

KAROSIENĖ, V., GIRDENIS, A. 1994: Lietvių bendrinės kalbos skiemens tipų dažnumai. *Kalbotyra* 43 (1), 34–42.

KOŽENIAUSKIENĖ, R. 1999: *Retorika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

NEVERAUSKAS, J. 1999: Senėjimas. *Medicina ir dar kai kas visiems* 11, 10.

Asta Kazlauskienė, Kristina Veličkaitė  
Vytauto Didžiojo universitetas  
S. Daukanto g. 28, 3000 Kaunas, Lietuva  
[asta\\_kazlauskiene@fc.vdu.lt](mailto:asta_kazlauskiene@fc.vdu.lt)

Gauta 2003 03 31